

ΡΙΖΑΡΕΙΟ ΎΔΡΥΜΑ

ΤΟ ΈΡΓΟ ΤΕΧΝΗΣ

Χρήστος Β. Μασσαλάς

2022

Το Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης στο Ελληνικό Ιωαννίνων είναι δημιούργημα του πολυβραβευμένου Γλύπτη Θεόδωρου Ν. Παπαγιάννη, Ομότ. καθηγητή της ΑΣΚΤ. Η ευαισθησία του πρωτοπόρου δημιουργού τον γυρίζει πίσω και θυμάται, νοσταλγεί, εμπνέεται και μορφοποιεί τις αγωνίες μας, ξορκίζοντας το χάος...

Ο Όμιλος Φίλων του Μουσείου κρατά ζωντανό το όραμα του δημιουργού του και διαχέει το μήνυμά του: η τέχνη είναι μάθημα ειλικρίνειας.

«*Το Έργο Τέχνης...*» είναι μια προσπάθεια να προβληματιστούμε στη γλώσσα των έργων τέχνης με αφετηρία τα έργα του Θεόδωρου Παπαγιάννη.

Χρήστος Β. Μασσαλάς, Δεκέμβριος, 2022

«Τι' ναι λοιπόν αυτός ο πηλός, που τον λέμε άνθρωπο, που μπορεί, πάνω από την πείνα, από την αρρώστια, από το θάνατο, να σηκώσει κεφάλι, ν' απλώσει χέρι και να πλάσει έργα αθάνατα;

Μονάχα στα έργα τέχνης γίνεται τόσο φανερό το θάμα...

Στην τέχνη ένας άνθρωπος κάθεται μ' ένα κονδύλι, μ' ένα σφυρί, με λίγες μπογιές, σκυμμένος, συμμαζεμένος, ολομόναχος. Κι όπως ο μεταξοσκουλήγκας βγάνει από το σπλάγχνο του το μετάξι-ή, ακόμα σωστότερα, βγάνει το σπλάγχνο του και το κάνει μετάξι, κι υφαίνει το θάμα του κουκουλιού-, όμοια κι ο τεχνίτης μετουσιώνει το χρώμα του σε θεϊκιά, πολύτιμη ουσία».

Νίκος Καζαντζάκης: Ο ΑΝΗΦΟΡΟΣ. 2022

Όταν βρισκόμαστε μπροστά σ' ένα έργο τέχνης προσπαθούμε να καταλάβουμε το μήνυμα τού δημιουργού του.

Εικόνα 1

Το ερώτημα που αναδύεται είναι: μπορούν οι μη μυημένοι να επικοινωνήσουν δημιουργικά με τη «γλώσσα της τέχνης»;

Η τέχνη γίνεται για τους πολλούς και όχι για τους λίγους και μυημένους. Κατά τον Τ. Todorov: *σε κάθε επαφή μας με την τέχνη ποτέ δεν φτάνουμε στο νόημα, αλλά σε ένα νόημα υποταγμένο στις ιστορικές και ψυχολογικές συγκυρίες¹.*

¹ Τ. Todorov: Προς Υπεράσπιση του Διαφωτισμού. Θύραθεν, 2011).

Ο δρόμος επικοινωνίας με τη γλώσσα της τέχνης δεν είναι εύκολος. Είναι ένας δρόμος που ο καλλιτέχνης-δημιουργός τον διάνυσε ξεκινώντας από το όραμά για να φτάσει στο έργο του. Ο θεατής καλείται να διανύσει τον ίδιο ακριβώς δρόμο, αλλά αντίστροφα, δηλαδή να ξεκινήσει από το έργο για να φτάσει στο όραμα...

Στην τέχνη, π.χ. τη ζωγραφική, διακρίνουμε αυτούς που ζωγραφίζουν αυτό που ξέρουν και αυτούς που ζωγραφίζουν αυτό που αισθάνονται (έτσι προσέκυψαν οι τεχνοτροπίες). Για τους δεύτερους δεν είναι το χέρι που ζωγραφίζει, αλλά το πνεύμα, η εσωτερική όραση...Κάτι ανάλογο συμβαίνει και με τις άλλες μορφές τέχνης.

Εικόνα 2

Στη ζωή ξέρουμε πολλούς που προτιμούν ανθρώπους που μπορούν να μετρούν τα λόγια τους και τις χειρονομίες τους, αφήνοντας κάτι και για τη φαντασία, έτσι μερικοί αγαπούν πίνακες ή γλυπτά που τους επιτρέπουν να προβληματίζονται και να σκέπτονται (π.χ. Ο Ελέφαντας του Rembrandt, 1637).

Πολλές φορές, για να δοθεί έμφαση σε κάτι, ο καλλιτέχνης παραμορφώνει τα πράγματα. Για παράδειγμα, ο Picasso (1881-1973), σχεδιάζοντας έναν κόκορα, δεν αρκέστηκε να περιγράψει απλώς την εικόνα του. Θέλησε να τονίσει την επιθετικότητά του και να παρουσιάσει τις ιδιότητές του με κωμικό τρόπο.

Οι πιο πολλοί από τους ανθρώπους έχουν την τάση να κριτικάρουν με άσχημο τρόπο τα δημιουργήματα τέχνης, τονίζοντας ότι δεν είναι η αληθινή όψη των πραγμάτων, επειδή έχουν τη συνήθεια να νομίζουν πως η φύση πρέπει πάντα να μοιάζει με τις εικόνες που συνηθίσαμε να βλέπουμε... Αγνοούν ότι οι καλλιτέχνες μάς μαθαίνουν να ανακαλύπτουμε στη φύση νέες ομορφιές και μαζί μάς αποκαλύπτουν τους βαθύτερους προβληματισμούς μας. Αν τους ακολουθήσουμε και διδαχτούμε από τις ευαισθησίες τους, τότε ακόμη και μια ματιά από το

παράθυρό μας μπορεί να γίνει συναρπαστική
περιπέτεια...

Εικόνα 3

Είναι λίαν ελκυστικό να βλέπεις την προσπάθεια ενός καλλιτέχνη να βρει τη σωστή ισορροπία (π.χ. ανάμεσα στα σχήματα, τους όγκους, το χρώμα, το φως, τον χώρο-ιδεατό ή πραγματικό...). Αν τον ρωτούσαμε όμως γιατί έκανε το ένα ή άλλαξε το άλλο, δε θα μπορούσε να μας απαντήσει με απόλυτη βεβαιότητα, γιατί δεν ακολουθεί πάγιους κανόνες, βρίσκει ψηλαφητά τον δρόμο του! Για το τελικό αποτέλεσμα συνεργάζονται η «νόηση» του ματιού και η «νόηση του χεριού» (για τον ζωγράφο, τον γλύπτη,...). Το μάτι ερευνά την αιτία και το αποτέλεσμα ενώ το χέρι επεξεργάζεται τις αρχές του μέσου και του σκοπού.

Εικόνα 4

Ο κάθε καλλιτέχνης, ανάλογα με την εποχή του, για να παραστήσει τα συναισθήματά του, τις οπτικές εικόνες τις μεταχειρίζεται με διαφορετικό τρόπο.

Στον τρόπο του «βλέπειν» υπάρχουν δύο μαζί στοιχεία: η παράσταση των πραγμάτων και η έκφρασή τους. Η πρώτη αποδίδει τα πράγματα όπως φαίνονται, ενώ η δεύτερη, η διανοητική, όπως είναι...

Η μορφή, δημιουργημένη από τον καλλιτέχνη, προτείνει μια διαφορετική πραγματικότητα από την εμπειρικά αισθητή. Αυτή η άλλη πραγματικότητα, σαν εφικτή ουτοπία, είναι η τρυφερή υπαγόρευση του έργου τέχνης στον σύγχρονο αδιάφορο άνθρωπο.

Η γνώση της ζωής με τα μέσα της τέχνης γονιμοποιεί τη δημιουργική φαντασία και βοηθάει τον άνθρωπο να βλέπει την ομορφιά της. Αξίζει να τονιστεί ότι η εκφραστική δύναμη της τέχνης δεν ικανοποιεί μόνο την ανάγκη του ανθρώπου να εξωτερικεύσει τον εσωτερικό του κόσμο, αλλά αποβαίνει πριν απ' όλα η κοινωνική συνείδηση της κάθε εποχής.

Εικόνα 5

Από τα παραπάνω γεννιέται το ερώτημα: τι είναι τέχνης;

Ο Πλάτωνας, πεπεισμένος για την ύπαρξη του κόσμου των ιδεών, θεωρούσε τις τέχνες αντίγραφο του αντιγράφου των ιδεών... Ο Αριστοτέλης θεωρούσε την ποίηση μητέρα των τεχνών και τόνιζε: η ποίηση μας λέει τα *καθόλου*, ενώ η ιστορία τα *καθ' έκαστον*, δηλαδή αντιπροσωπεύει την πραγματικότητα σε καθολικό επίπεδο².

Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι η τέχνη, σε όλες τις εκφάνσεις της-μουσική, ποίηση, ζωγραφική, γλυπτική-μας αφηγείται τα «καθόλου», δηλαδή το «όλον» των πραγμάτων.

² C. Rapp: Εισαγωγή στον Αριστοτέλη. Εκδόσεις 8, 2012.

Ο Ε. Morin³, αξιοποιώντας τους όρους «όλον» και «μέρος», κάνει την επισήμανση: *«για να μάθουμε τα πράγματα πρέπει να τα ξεχωρίσουμε σε μέρη, που όμως να διατηρούν στο εσωτερικό τους τα χαρακτηριστικά του όλου» και «για να κατανοήσουμε, όμως, πρέπει να τα ξαναενώσουμε με τρόπο που το όλον τους να ενσωματώνει τα χαρακτηριστικά των μερών του».*

Κάτι ανάλογο κάνει η τέχνη...είναι ένα σχολείο κατανόησης!

Η τέχνη μπορεί ν' αλλάξει τον τρόπο σκέψης των ανθρώπων. *Η αληθινή «πρόσληψη» ενός καινούργιου έργου είναι το ίδιο δημιουργική με τη δημιουργία του⁴.*

Η τέχνη ως έννοια είναι αντίθετη της φύσης. Ο λόγος, το οπλισμένο χέρι του ανθρώπου είναι τεχνητό σε αντίθεση με ό, τι συμβαίνει με τα όπλα των αρπακτικών που τα δίνει η φύση. Κάθε ανθρώπινο έργο είναι τεχνητό... Ο δημιουργικός άνθρωπος έχει απελευθερωθεί από τα δεσμά της φύσης. Από εδώ ξεκινάει και η τραγωδία του, γιατί η φύση είναι ισχυρότερη απ' αυτόν. Ο άνθρωπος

³ E. Morin & A-B. Kern: Γη-Πατρίδα. Οδυσσέας, 1996.

⁴ Κ Καστοριάδης: Κατάρρευση της Δύσης. ResPublica-Αλέια Μουρική.

παραμένει εξαρτημένος από τη φύση, ο αγώνας ενάντια της είναι ανέντιμος και ανέλπιδος⁵.

Όλες οι καλές τέχνες (μουσική, ποίηση, ζωγραφική, γλυπτική,...), κατά τη μετεξέλιξή τους, ακολουθούν παράλληλους δρόμους, με κοινά χαρακτηριστικά, διατηρώντας την αυτονομία και ιδιαιτερότητά τους. Ο βασικός τους στόχος είναι να εκφράσουν, κάθε μια χωριστά, το διαρκές γίνεσθαι, την ίδια κοινωνική πραγματικότητα στη διαρκή μετεξέλιξή της.

Τί είναι ένα έργο τέχνης;

Μια κραυγή στο χάος του κόσμου...

Εικόνα 6

⁵ Ο. Spengler: Ο άνθρωπος και η τεχνική. Μάγμα, 2019.

Η μεγάλη τέχνη είναι το παράθυρο της κοινωνίας στο χάος⁶.

Μια απόπειρα να απαντηθούν τα αγωνιώδη υπαρξιακά ερωτήματα: Από που ερχόμαστε; Τι είμαστε; Πού πάμε;

Όλοι οι μεγάλοι της τέχνης προσπάθησαν να ανιχνεύσουν το χάος, να εξερευνήσουν τα σκοτεινά βάθη της ψυχής του ανθρώπου.

Οι τέχνες δεν είναι παρά ο φακός μέσα από τον οποίο εντοπίζεται η ίδια η ζωή και μάλιστα διαθέτουν τεράστια δύναμη, κάτι που οδηγεί στον περιορισμό της ελευθερίας τους από τα ολοκληρωτικά καθεστώτα.

Από τη μια πλευρά ο κόσμος, ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο χάος, χωρίς νόημα και χωρίς σταθερά σημεία...κι από την άλλη η γλώσσα (και τα άλλα εκφραστικά μέσα) αδύναμη να προσεγγίσει έναν κόσμο χωρίς συνολικά αποδεικτό νόημα, μεγαλώνοντας το χάος.

Κι όμως...

Οι τέχνες προχωρούν, δημιουργούν και διώχνουν με κραυγές το χάος...

⁶ Κ. Καστοριάδης: Παράθυρο στο Χάος, Ύψιλον/Βιβλία, 2008.

Οι μεγάλοι καλλιτέχνες έδωσαν ό, τι μπορούσαν για τα έργα τους και τα παρέδωσαν στην κριτική και τον προβληματισμό μας. Άλλωστε, μια αλήθεια που δεν επιδειχνει τους τίτλους της, για να υποστεί τη βάσανο της κριτικής, είναι ελλιπής και επισφαλής. Κάτι ανάλογο συμβαίνει και στην περιοχή των τεχνών...

Ποιος ζωγράφος ή γλύπτης ή μουσικός ή χορογράφος ή φωτογράφος κλείνεται στους τέσσερις τοίχους του εργαστηρίου του και κρατεί αποκλειστικά για τον εαυτό του τα προϊόντα της ευαισθησίας και της φαντασίας του; Κανείς δεν αξιώνεται να χαρεί ολόκληρη τη χαρά της δημιουργίας αν δεν τη μοιραστεί με τους άλλους. Η έκθεση του γλυπτού και της φωτογραφίας, η εκτέλεση του μουσικού, η παράσταση του θεατρικού έργου αποτελούν ουσιαστικό, αναπόσπαστο μέρος της ίδιας της δημιουργικής πράξης που το γέννησε.

Η καλλιτεχνική δημιουργία δεν ολοκληρώνεται αν δεν δημοσιοποιηθεί!

Δεν είναι απλώς η φιλοδοξία ν' ακουστεί, να δρέψει εγκώμια, που κάνει τον καλλιτέχνη να δείχνει τη δουλειά του. Η χαρά της δημιουργίας είναι λειψή, είναι ανάπηρη όταν δεν χαιρόνται και άλλοι το δημιούργημα. Με τα μάτια των άλλων, τη συγκίνηση των άλλων, την ευφροσύνη των άλλων

βλέπει, αισθάνεται, χαίρεται ο δημιουργός
πολλαπλάσια το έργο του.

Κάθε δημιουργία (πνευματική, καλλιτεχνική) τείνει
από τη φύση της να διευρυνθεί κοινωνικά, να
υπερβεί τον κλειστό χώρο της ατομικότητας και να
απλωθεί σ' ένα κοινό. Όσο το άνοιγμα αυτό γίνεται
μεγαλύτερο, τόσο το καλύτερο για το έργο και το
δημιουργό του. Ιδιαίτερα, ο καλλιτέχνης
αισθάνεται την ανάγκη να ταξιδέψει, για να χαρεί
την απήχηση και την ακτινοβολία του έργου του.
Όχι από ματαιοδοξία ή όχι μόνο από ματαιοδοξία,
παρά από τον πόθο να μοιραστεί τον μόχθο του,
την αγωνία, την ευθύνη, αλλά και τη χαρά της
δημιουργίας με τους συνανθρώπους του-τους
κοντινούς και τους μακρινούς, τους σύγχρονους και
τους μεταγενέστερους. Με το άπλωμα αυτό ο
δημιουργός έχει το αίσθημα ότι πέφτουν τα σύνορα
του στενού εγώ, τα τείχη της προσωπικής
περατότητας, και «ένας» αυτός ταυτίζεται με το
«πλήθος» των ομοίων.

Μερικοί καλλιτέχνες ή κριτικοί προσπάθησαν κατά
καιρούς να διαμορφώσουν κανόνες για να κρίνουμε
έναν πίνακα ή ένα γλυπτό (η αλήθεια είναι πώς δεν
μπορεί να θεσπίσει κανείς κανόνες). Ακολουθώντας
τους, οι μέτριοι καλλιτέχνες δεν μπόρεσαν να
πετύχουν τίποτα, ενώ οι μεγάλοι, αψηφώντας τους,
μπόρεσαν να βρουν μια νέα αρμονία...

Εικόνα 7

Όσο περισσότερο κοιτάζουμε τα έργα τέχνης τόσο συχνότερα παρατηρούμε σημεία που μας έχουν διαφύγει. Έτσι, αρχίζουμε να διαισθανόμαστε το είδος της αρμονίας που προσπάθησε να πετύχει κάθε γενιά καλλιτεχνών. Τα μεγάλα έργα τέχνης φαίνονται διαφορετικά κάθε φορά που τα κοιτάζουμε⁷.

⁷ E. Gombrich: Το χρονικό της τέχνης. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2008.

Εικόνα 8

Συναντάμε έργα μεγάλων διαστάσεων που μας προκαλούν τον θαυμασμό για την αρμονία τους, π.χ. πέτρινες γέφυρες. Η σύλληψη ενός τέτοιου έργου οφείλεται στο διαισθητικό ταλέντο του δημιουργού του, τόσο όσον αφορά τους φυσικούς νόμους που διέπουν τα υλικά κατασκευής του όσο και τη διαδρομή των δυνάμεων για την ανάληψη των οποίων προορίζεται το έργο. Πρέπει να τονιστεί ότι τέτοια έργα έγιναν σε χρόνο που η επιστημονική τους ανάλυση ήταν αδύνατη!

Εικόνα 9

Ένα έργο τέχνης για να έχει διάρκεια πρέπει η εσωτερική του δύναμη να ξεχειλίζει και να πάει πέρα από το σήμερα, που σημαίνει να ανοίγει προοπτικές προς την πραγματικότητα του αύριο...

Η τέχνη δεν μπορεί ν' αλλάξει τον κόσμο, μπορεί όμως να συντελέσει στην αλλαγή της συνείδησης των ανθρώπων που μπορούν ν' αλλάξουν τον κόσμο⁸. Η τέχνη είναι μάθημα ειλικρίνειας... Η τέχνη (και οι ανθρωπιστικές επιστήμες, η φιλοσοφία και η θεολογία) υπάρχει για να εξευγενίζει το πνεύμα. Αν υπάρχει κάτι-πέρα από

⁸ H. Marcuse: Η αισθητική διάσταση. Νησίδες, 1998.

την αγάπη και τη φιλία-που μπορεί να δώσει νόημα στη ζωή, αυτό είναι η ομορφιά της τέχνης.

Τέλος

Ο στόχος της εκπαίδευσης οφείλει να είναι η αύξηση του κατά κεφαλήν περιεχομένου των εκπαιδευομένων και η τόνωση, με τα μέσα της τέχνης, της δημιουργικής φαντασίας που τους βοηθάει να βλέπουν την ομορφιά της ζωής. Κοιτάζοντας προσεκτικά έναν πίνακα ή ένα γλυπτό μπορούν να ξανοιχτούν σ' ένα εξερευνητικό ταξίδι, από το οποίο κανείς δεν ξέρει τι μπορεί ν' αποκομίσουν...

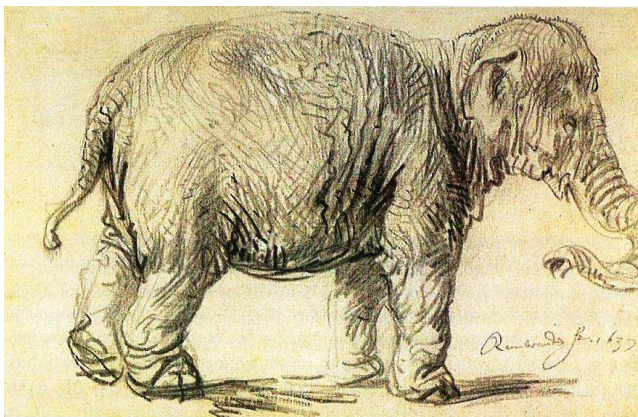
Εικόνα 10

**Συντάκτης: Χρήστος Β. Μασσαλάς (από τα μονοπάτια
της σκέψης...υπό έκδοση)**

Επεξεργασία: Αλεξάνδρα Ε. Καρπέτα

Πίνακας εικόνων

Εικόνα 1. Η τάξη	7
Εικόνα 2. Αίθουσα του ψωμιού	8
Εικόνα 3. Το δένδρο που κλαίει	10
Εικόνα 4. Το φίδι σκουπιδοφάγος.....	11
Εικόνα 5. Ο μετανάστης.....	13
Εικόνα 6. Παράθυρο στο χάος.....	15
Εικόνα 7. Το πρόσφορο και το σιάχτρο.....	19
Εικόνα 8. Μνημείο των ταπεινών	20
Εικόνα 9. Το γεφύρι του Πλακίδα στο Ζαγόρι	21
Εικόνα 10. Οι δρομείς.....	22

Εικόνα 11. Ρέμπραντ, *Ελέφαντας*, 1637

Εικόνα 12. Πικάσο, *Κοκοράκι*, 1938

